

Jan Pronk

Geweldloos verzet

Conflicten escaleren, onderdrukking van burgers door machthebbers neemt toe, mensen verzetten zich, de onderdrukking wordt gewelddadig, de reactie daarop eveneens en zo ontstaat een spiraal van geweld en contrageweld. Geweld broedt geweld. Op een bepaald moment is het proces niet meer beheersbaar, ook al omdat duistere krachten – veiligheidsdiensten, paramilitairen, krijgsheren en anderen – de gelegenheid te baat nemen macht te ontwikkelen die niet meer gecontroleerd kan worden.

Het is van belang in iedere conflictsituatie die kan escaleren je daarvan bewust te zijn en te proberen te voorkomen dat het geweld de overhand neemt. Dat is meestal een vrome wens. In tal van landen waar zich veranderingsprocessen afspelen waarmee grote (ook buitenlandse) belangen zijn gemoeid, treden geweld en tegengeweld snel op.

Is er in een later stadium nog kans de ontwikkeling te keren? Soms kunnen partijen tot de conclusie komen: 'genoeg is genoeg', en trachten tot overeenstemming te komen via vredesbesprekingen. Soms is het wenselijk gebruik te maken van bemiddelaars van buitenaf. Soms is er een rol voor de Verenigde Naties. Maar meestal is er dan al heel wat bloed gevloeid.

Men kan escalatie tegengaan door geweld niet te beantwoorden met tegengeweld, maar met vreedzaam protest en geweldloos verzet.

Ook zijn er situaties waarin mensen aan beide zijden van de scheidslijn in een conflict willen samenwerken om het geweld te stoppen. Dat is het opbouwen van tegenmacht van onderop en van binnenuit. Dat gebeurt vaker dan bekend is. Vreedzaam protest trekt weinig publiciteit. Geweld is spectaculair, geweldloosheid niet. Geweldloos verzet is vaak kleinschalig en niet interessant voor massamedia. Men is geneigd te denken dat geweldloos verzet een vorm van romantisch pacifisme is, gedoemd te mislukken.

Dat is een misvatting. Er zijn voorbeelden van geweldloos verzet waar zovelen zich bij aansloten, dat zij niet meer door machthebbers konden worden genegeerd of onderdrukt. Machthebbers kunnen onderdrukking ongehinderd voortzetten zolang mensen erin bewilligen. Zodra een beweging op gang komt van mensen die niet langer bereid zijn er actief dan wel passief aan mee te werken, komt onderdrukking in het luchtledige te hangen. Dat is het geval wanneer mensen hun angst overwinnen en zo'n beweging, ingezet door een voorhoede, een massaal karakter krijgt. Die vormen van protest en verzet zijn niet romantisch. Mensen die daarvoor kiezen lopen risico's. Zij doen dat om nog meer slachtoffers te voorkomen. Zij geloven dat contrageweld niet effectief is, maar zelfs bijdraagt tot een geweldscultuur die, ook na het bereiken van vrede, niet meer valt uit

te bannen. Zij vinden dat de middelen waarmee men zich verzet in overeenstemming moeten zijn met het doel dat men beoogt.

Ik schreef dit in een voorwoord bij het indrukwekkende verslag van Anne de Jong in haar boek *Geen vijanden: 1000 dagen in Israël en de Palestijnse gebieden*. Daarin verwees ik naar een aantal successen van geweldloos verzet. Die zijn er inderdaad geweest. Maar wat te doen als het echt te laat is voor geweldloos verzet, omdat de onderdrukking moordend is, zonder onderscheid? Die vraag geldt een land als Syrië. Het verzet begon geweldloos, maar werd met zoveel geweld beantwoord, dat de enige vorm van geweldloos verzet die men daar nog rest, bestaat uit vluchten. In zijn voorwoord in het boek *Mein Weg vom Kongo nach Europa* van Emmanuel Mbolela, een vluchteling uit Congo, schrijft Jean Ziegler: *'Für Tausende heute ist Flucht Notwehr.'* Inderdaad: mensen die vluchten komen in verzet, met alle kracht die men in zich heeft. Dat is soms verzet tegen onderdrukking, door een dictatoriaal regime, door politie, milities en de geheime dienst van dat regime. Soms is het verzet tegen armoede en tegen machtsconstructies die mensen arm maken en arm houden. Vaak is de vlucht een vorm van verzet tegen oorlogsgeweld.

Het lijkt krachteloos verzet, geen tegenmacht. Maar dat kan het wel worden. Het geweldloze noodweer van vluchtelingen kan worden getransformeerd tot een geweldloze tegenmacht, wanneer burgers van vreedzame en democratische landen zich solidair verklaren en die solidariteit vertalen in geweldloos protest, dat zij wel onbedreigd kunnen uiten.

De ontwikkeling van tegenmacht in landen als Syrië, Jemen, Saoedi-Arabië, Palestina en Congo vereist dat Europeanen uit hun comfortzone stappen en op twee fronten in het geweer komen. Ten eerste, door vluchtelingen uit noodweer te verwelkomen en machthebbers in Europa (en Nederland) die vluchtelingen willen weren tegen te spreken. Ten tweede, door te protesteren tegen het beleid van diezelfde westerse leiders die, om redenen van goede betrekkingen, commercie en geopolitiek, geen tegenmacht willen uitoefenen op internationaal niveau, maar zich stil houden en de ogen sluiten voor onderdrukking en schending van mensenrechten. Wie niet daadwerkelijk solidair is, niet protesteert, ook zelf de ogen afwendt en de opbouw van tegenmacht schuwt, is mede verantwoordelijk.

Jan Pronk was onder andere minister voor Ontwikkelingssamenwerking en speciale VN-gezant in Soedan. Nu is hij emeritus hoogleraar aan het Institute of Social Studies in Den Haag.